

วิเคราะห์คุณค่าเชิงมโนทัศน์ทางพุทธสุนทรียศาสตร์กับการหยั่งรู้ธรรม
AN ANALYSIS ON THE BUDDHIST ASTHETICS CONCEPTUAL VALUE
TOWARDS THE DOCTRINAL PENETRATION

yeong ปันเหน่งเพ็ชร*

Yueng Pannengpetch

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์เชิงคุณค่าเชิงมโนทัศน์ทางพุทธสุนทรียศาสตร์กับการหยั่งรู้ธรรม” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาคุณค่าเชิงมโนทัศน์ทางสุนทรียศาสตร์ 2) เพื่อศึกษามโนทัศน์สุนทรียศาสตร์ของพระพุทธศาสนา 3) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าเชิงมโนทัศน์พุทธสุนทรียศาสตร์ต่อการหยั่งรู้ธรรมในพระพุทธศาสนา งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ

จากผลการศึกษา พบว่า มโนทัศน์ทางสุนทรียศาสตร์โดยทั่วไปศึกษาเน้นการศึกษาเรื่องความงามและความไม่งามในงานศิลปะและธรรมชาติ รวมถึงคุณค่าทางความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับอารมณ์ของมนุษย์ ส่วนมโนทัศน์ทางพุทธสุนทรียศาสตร์ มุ่งเน้นการศึกษาในเรื่องความงามใน 2 มิติ คือ ความงามในมิติทางธรรมและความงามมิติทางโลก ประเภทของสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนา ที่พบในคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวถึงทัศนคติที่มีต่อความงามและความไม่งามในพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ 1) สุนทรียศาสตร์เชิงวัตถุวิสัย คือ ประสพการณ์การรับรู้ทางสุนทรียะที่เกี่ยวข้องกับรูปธรรม เช่น ในธรรมชาติ ในกายมนุษย์ ในวัฒนธรรม และในศิลปะ และ 2) สุนทรียศาสตร์เชิงจิตวิสัย คือ ประสพการณ์การรับรู้ทางสุนทรียะที่เกี่ยวข้องกับนามธรรม เช่น รูปสัมผัส สัทสัมผัส คันธสัมผัส รสสัมผัส กายสัมผัส และอารมณ์สัมผัส ในส่วนของเกณฑ์การตัดสินคุณค่าของพุทธสุนทรียศาสตร์ สามารถแยกออกเป็น 3 แบบ (1) เชิงสมภาวะ (2) เชิงเอกภาวะ และ (3) เชิงสังภาวะ ในส่วนคุณค่าทาง

---

*Buddhist Studies, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus.

สุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนานั้น สามารถแยกออกเป็น 3 แบบ คือ (1) เชิงศีลธรรม (2) เชิงศิลปะ และ (3) เชิงพุทธศิลป์

คุณค่าทางพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงนิเสธยังมีผลต่อการบรรลุธรรมของพระพุทธสาวก และพระพุทธสาวิกา ซึ่งสามารถแยกลักษณะและประเภทของพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงนิเสธ ออกเป็น 4 ประเภท 1) ลักษณะความไม่งามในศีล 2) ความไม่งามทางความประพฤติ 3) ลักษณะความไม่งามในความเห็น 4) ลักษณะความไม่งามในอาชีวะ ในส่วนของหลักการ พิจารณาพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงนิเสธที่มีผลต่อการรู้ธรรม สามารถแยกการพิจารณาออกเป็น 7 หลักการ (1) หลักการพิจารณาในกามฉันทะ (2) ปฏิกุศลโดยอาหาร (3) หลักเบญจขันธ์ (4) หลักปมาณา (5) หลักวัตตติงสาการหรืออาการ 32 (6) หลักอสุภกรรมฐาน และ (7) หลัก อภิสมาจาร นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยได้ยกกรณีตัวอย่างของพุทธสาวกและสาวิกาที่พิจารณาคุณค่า ทางพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงนิเสธยังมีผลต่อการบรรลุธรรมอีกด้วย และยังพบอีกว่า ไม่มีสาวก หรือสาวิกาองค์ใดเลยที่พิจารณาแค่เพียงความงามเดียวแล้วบรรลุธรรม

คำสำคัญ: มโนทัศน์, สุนทรียศาสตร์, พระพุทธศาสนา, คุณค่า

ABSTRACT

This article is part of a research study entitled ‘An Analysis on the Buddhist Aesthetics Conceptual Value towards the Doctrinal Penetration’ consists of three objectives as (1), to investigate the Buddhist aesthetic conceptual value 2) to explore the Buddhist aesthetic concept and 3) to analyze on the Buddhist aesthetic conceptual value towards the doctrinal penetration. The research was conducted by the qualitative research method.

The results revealed that the concept of aesthetics focus on a study of the beauty and ugliness in nature and arts including value that occurs with the human emotion. Regarding the concept of Buddhist aesthetics, it focuses on the beauty in two dimensions viz. the mundane and super mundane. According to the Buddhist attitude of beauty and ugliness in the Buddhist Canon, it has been described extensively and the concept of aesthetics divided into two types as (1) objective aesthetic and (2) subjective aesthetics. The objective

aesthetic is the perception of aesthetic experience that associated with material qualities viz. nature, human body, culture and arts. The subjective aesthetic is the perception aesthetic experience that associated with mentality or sense-impression viz. eye-contact, ear-contact, nose-contact, tongue-contact, body-contact and mind-contact. Regarding the value criteria on Buddhist aesthetics, it can be divided into three conditions as (1) correspondence, (2) unity or oneness and (3) truthfulness. In addition to the value of Buddhist aesthetics, it can be divided into three categories: (1) morality (2) and artistic (3) Buddhist art.

However, the value of negative Buddhist aesthetic can be affected towards the doctrinal penetration of Buddha's disciples. The characteristic of negative Buddhist aesthetic divides into four categories: (1) the ugliness of morality, (2) the ugliness of behavior, (3) the ugliness of views and (4) the ugliness of livelihood. In addition, the ideas to be constantly reviewed on the ugliness can be divided into seven aspects viz. (1) the sensual desire, (2) the loathsomeness of food, (3) the Five Aggregates, (4) Pamanika: judge or take standard, (5) determining of the thirty two intuitive insight modes, (6) the contemplation on foulness or loathsomeness and (7) determining of the higher training in proper conduct. In addition, the researcher has raised the cases of the Buddha's disciple who have realized and entered the Stream-Enterer based on the negative value of Buddhist aesthetic. It also found that there was no disciple who have considered on the beauty alone and penetrated the Buddha's doctrine.

Keywords: Concept, Aesthetics, Buddhism, Value

1. บทนำ

สุนทรียศาสตร์เป็นการศึกษาทางด้านปรัชญาเกี่ยวกับเรื่องของความงาม แต่ในความเป็นจริง ยังศึกษาถึงความน่าเกลียดด้วย ทักษะเกี่ยวกับ “ความน่าเกลียด” ถือได้ว่ามันมีบทบาทสำคัญไม่น้อยในทฤษฎีสุนทรียภาพ “ความน่าเกลียด” จัดเป็นเรื่องที่น่าสนใจประเภทหนึ่งที่บรรจุอยู่ในทฤษฎีสุนทรียภาพ เพราะ “ความน่าเกลียด” เป็นการระบุถึงคุณค่าเชิงลบหรือเชิงนิเสธของสุนทรียภาพ (Aesthetic Disvalue) (คำว่า Disvalue คำนี้เกิดขึ้นมาใช้กันในปี ค.ศ.1603 แปลว่า Undervalue: ตูเบา, มีค่าน้อย: To Consider Of Little Value, มีค่าในเชิงนิเสธ A Negative Value) เช่นดังที่ความงามเป็นการระบุถึงคุณค่าสุนทรียภาพในเชิงบวกหรือเชิงปฏิฐาน (Positive Value) ด้วยเหตุนี้ ทั้งความน่าเกลียดและความงามจึงเป็นขั้วตรงข้ามทางด้านคุณค่าอันหนึ่งซึ่งอุปมาแล้วเหมือนกับ “ถูก” และ “ผิด” ในทางจริยธรรม หรือ “จริง” และ “ไม่จริง” (Truth And Falsehood) ในฐานวิทยา ท่ามกลางวัตถุต่างๆ ที่มีการรับรู้ มีบางสิ่งบางอย่างอันเป็นคุณค่าเชิงสุนทรียในเชิงลบหรือเชิงนิเสธ นี้มิได้หมายความว่าวัตถุสิ่งของเหล่านั้น ขาดเสียซึ่งอัตลักษณ์ต่างๆ เลยทีเดียว คุณสมบัติต่างๆ นั้นเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกันกับสิ่งซึ่งพบได้ในวัตถุที่มีความงาม (Jerome Stolnitz, 1967)

อย่างไรก็ดี ในคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยมากแล้วได้กล่าวถึงความงามในธรรม เช่น การกล่าวถึงความงามในแง่พระเกียรติศัพท์ด้านการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าว่า “ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด” (Vin. (Thai) 1/1/2.) ซึ่งความขื่อนี้ปรากฏมีหลายแห่งในพระไตรปิฎก ดังที่ทรงตรัสบอกพระอรหันต์ 60 รูปที่ส่งไปประกาศศาสนาในคราวแรกว่า “ภิกษุทั้งหลาย...จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์” (Vin. (Thai) 4/32/40.) นอกจากนั้นแล้ว ยังได้กล่าวถึงความงามในที่อื่นๆ เช่น ความไพเราะของเสียงดนตรี ดังที่สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ถ้ำอินทสาละที่ภูเขาวะทียกะ ใกล้เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ ปัญจสิขะคันธรรพบุตรได้หิบบินขึ้นมาติด พร้อมกับขับเพลงรัก บรรยายถึงความรักอันซาบซึ้งที่มีต่อนางภัททาสุริยวัจฉสาเปรียบเทียบกับความซาบซึ้งในเข้าถึงอมตธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสชมถึงความไพเราะงดงามของดนตรี (Vin. (Thai) 10/344 – 349/273 - 277.) ความงามรื่นรมย์ของเส้นทางตามธรรมชาติ เช่น พระกาฬุทายีเถระพรรณนาหนทางการเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ (Bv. (Thai) 33/2/555 – 561.) พระเจ้าพิมพิสาร เมื่อคณะกุกุมพีชาวกรุงราชคฤห์เสด็จจรที่จำเป็นในกรุงเวสาลีแล้วได้กราบทูลว่า ที่เมืองเวสาลี มีหญิง

งามเมืองชื่ออัมพปาลี มีรูปงาม น่าดู น่าชม มีผิวพรรณผุดผ่องอย่างยิ่ง เธอชำนาญการพ้อนรำ ขับร้องและประโคมดนตรี คนทั้งหลายที่ต้องการจะพาเธอไปร่วมอภิรมย์ด้วย ต้องจ่ายค่าตัวถึง คืบละ 50 กหาปณะ ก็เพราะนางอัมพปาลีนี้แหละที่ทำให้กรุงเวสาลีมีเสน่ห์และมีความงดงามเป็นพิเศษ จึงรับสั่งให้ว่า “พนาย ถ้าเช่นนั้น พวกท่านจงหาเด็กสาวผู้มีความงามอย่างนั้นที่ควร คัดเลือกให้เป็นหญิงงามเมือง” (Vin. (Thai) 5/327/180.) การกล่าวถึงความงามของ นางชนบทกัลยาณี นางงามในชนบท ซึ่งขยายความโดยพระอรรถกถาจารย์ว่า นางงามในชนบท หมายถึงหญิงที่งดงามกว่าหญิงอื่นในชนบท เพราะประกอบด้วยความงาม 5 อย่าง คือ (1) มีผิวพรรณงาม (2) มีเนื้องาม (มีมือ เท้า และริมฝีปากแดงงาม) (3) มีเล็บงาม (4) มีฟันงาม (5) มีวัยงาม (แม้จะมีอายุ 120 ปี ก็ยังงดงามเหมือนหญิงสาวอายุ 16 ปี (DA. (Thai) 1/426/314; SA. (Thai) 3/386/301-302.)

นอกจากนั้นแล้ว พระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึงกระบวนการรับรู้ความงามและความไม่งาม และมีกฎเกณฑ์ในการตัดสินความงามและความไม่งาม โดยได้กล่าวถึงสัทธรรม 7 ประการ ในชื่อว่า พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สัมสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟัง มากซึ่งธรรมเหล่านี้ ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน ทรงจำไว้ได้คล่องปาก ขึ้นใจ แทะตลอดดีด้วยทิวฐิติ (M. (Thai) 13/25/29.) ซึ่งกระบวนการรับรู้ความงามและความไม่งาม ในพระพุทธศาสนานั้น ได้กล่าวถึงบุพภาคของการศึกษา นั่นคือ ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ (M. (Thai) 12/497/539; A. (Thai) 20/371/110.) ประกอบด้วย ปรโตโฆสะ หมายถึง สือทางความงามที่ดี ซึ่งจะได้จากกัลยาณมิตร ซึ่งในที่นี้หมายถึง สือที่ได้มาจากผู้สร้างสรรค์ที่ดี ต่อจากนั้น จึงนำไปสู่โยนิโสมนสิการ นั่นคือ การวิเคราะห์ของผู้รับรู้ความงามอย่างลึกซึ้งและมี เหตุผล จนก่อให้เกิดปัญญาชัดในสุนทรียภาพนั้น อันจะนำไปสู่สำนักทางคุณค่าทางจริยธรรมที่ เกี่ยวข้องกับความงามและไม่งามนั่นคือ สิ่งที่พระอรรถกถาจารย์ได้ขยายความว่า ธรรมมีความ งามในเบื้องต้นหมายถึงศีล ธรรมมีความงามในท่ามกลางหมายถึงอริยมรรค และธรรมมีความ งามในที่สุดหมายถึงพระนิพพาน (DA. (Thai) 190/159.) และการยกย่องความงามของพุทธ บริษัท 4 เพราะมีศีล ความงามในบริษัทมี 4 อย่าง คือ 1. ภิกษุผู้มีศีล มีธรรมงาม จัดเป็นผู้งาม ในบริษัท 2. ภิกษุณีผู้มีศีล มีธรรมงาม จัดเป็นผู้งามในบริษัท 3. อุบาสกผู้มีศีล มีธรรมงาม จัดเป็นผู้งามในบริษัท 4. อุบาสิกาผู้มีศีล มีธรรมงาม จัดเป็นผู้งามในบริษัท (Vin. (Thai) 8/324/456.) ขยายความได้ว่า ศีลนำสุขมาให้ตราบเท่าชรา หมายถึงศีล 5 ศีล 10 เป็นต้น

ยอมเป็นเครื่องประดับทำให้เกิดความงาม และความสุขแก่คนทุกเพศทุกวัย ไม่มีลำสมัยไร้ตำหนิ ต่างจากเครื่องประดับภายนอกที่ทำให้งามเฉพาะเพศหรือวัย ใครที่ใช้เครื่องประดับหรือเครื่องแต่งกายไม่เหมาะกับเพศหรือวัย ก็จะถูกตำหนิ และถูกสงสัยว่า เป็นบ้าเสียดิ (KhA. (Thai) 7/147.) นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานในการพิจารณาความไม่งามตามหลักการพิจารณาอนุสติ 10 คือ อารมณ์ดีงามที่ควรระลึกถึงเนื่องๆ ในชื่อว่า กายคตาสติ สติอันไปในกายหรือระลึกถึงเกี่ยวกับร่างกาย คือ กำหนดพิจารณากายนี้ให้เห็นว่าประกอบด้วยส่วนต่างๆ คือ อากา 32 อันไม่สะอาด ไม่งาม น่าเกลียด เป็นทางรู้เท่าทันสภาวะของกายนี้ มิให้หลงไหลมัวเมา (Kh. (Thai) 31/213/140; Dhs. (Thai) 34/191/77.) และอสุภะ 10 คือ สภาพอันไม่งาม ชากศพในสภาพต่างๆ ซึ่งใช้เป็นอารมณ์แห่งสมถกรรมฐาน (Vism.1/226.)

ด้วยเหตุที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ชัดในเบื้องต้นว่า ลักษณะความงามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีสองลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นเชิงปฏิฐาน (positive) และลักษณะที่เป็นเชิงนิเสธ (negative) การศึกษาพุทธสุนทรียศาสตร์ที่ผ่านมา นั้น ส่วนใหญ่แล้วมักจะเน้นเรื่องความงามที่เป็นเชิงปฏิฐาน แต่ในความเป็นจริงแล้วข้อมูลในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงความงามในเชิงนิเสธไว้ด้วยเช่นกรณีที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงให้พระนันทะ ผู้กระสันอยากลาสิกขาเพื่อไปอยู่กับนางชนบทกัลยาณี และแสดงให้กับนางเขมาถึงเรื่องความไม่เที่ยงของความงาม เป็นต้น ในเรื่องความงามก็เช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าไม่ทรงปฏิเสธเรื่องความงาม แต่พระองค์ก็ไม่สนับสนุนให้พระภิกษุไปเกี่ยวข้องกับความงามเช่นกัน ปรากฏในพระวินัยปิฎก แต่กระนั้นก็ทรงมุ่งเน้นความงามที่เกี่ยวข้องกับบุคลิกลักษณะของพระสงฆ์ดังปรากฏในหลักเสขียวัตถ์ เป็นต้น เป็นข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่า ความงามในพุทธศาสนานั้น แสดงออกมาในเชิงปฏิฐานและเชิงนิเสธ ทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษามโนทัศน์ของพุทธสุนทรียศาสตร์ การรับรู้ทางสุนทรียศาสตร์ของพระพุทธศาสนา และคุณค่าทางจริยธรรม รวมถึงมโนทัศน์เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องสุนทรียศาสตร์ในทางพระพุทธศาสนาให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยเป็นการศึกษาเทียบเคียงแนวคิดเกี่ยวกับศิลปะในทัศนะของสุนทรียศาสตร์ ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการตีความมโนทัศน์ของวิทยาการความรู้เกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนา

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษามโนทัศน์ทางสุนทรียศาสตร์ของพระพุทธศาสนา
- 2.2 เพื่อศึกษาการรับรู้ทางสุนทรียศาสตร์ของพระพุทธศาสนา

2.3 เพื่อวิเคราะห์คุณค่าทางพุทธสุนทรียศาสตร์ในเชิงปฏิฐานและเชิงนิเสธต่อการบรรลุดุธรรมของพระพุทธสาวกและพระพุทธสาวิกา

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาจากเอกสารต่างๆ ทั้งที่เป็นชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ส่วนทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา หนังสือ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และงานวิจัยอื่นๆ เพื่อศึกษามโนทัศน์เรื่องศิลปะในสุนทรียศาสตร์และพระพุทธศาสนา

2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาจะดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาเอกสาร โดยจัดเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

3. การสังเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาจะดำเนินการนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์แล้วไปสังเคราะห์เรียบเรียง โดยมุ่งตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ พร้อมทั้งข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ศึกษา

4. สรุปผลการศึกษาและเสนอแนะ จัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม เสนอให้บัณฑิตวิทยาลัยตรวจสอบความถูกต้อง เช่นอนุมัติ เพื่อเป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาวิจัยต่อไป

4. ผลการวิจัย

เมื่อกล่าวถึงคำว่า คุณค่า ในทางปรัชญานั้นจะหมายถึง คุณวิทยา หรือในตำราบางเล่มใช้คำว่า อรรถวิทยา ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Axiology เป็นการศึกษาปัญหาที่เกี่ยวกับค่านิยมหรือคุณค่า คุณค่านั้นเป็นนามธรรมซึ่งเกิดจากการประเมินข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์สังคม ข้อเท็จจริงเป็นเพียงปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ส่วนคุณค่านั้นมีลักษณะที่อาศัยข้อเท็จจริงว่าควรจะเป็นอย่างไร และทำไมจึงเป็นเช่นนั้น คุณค่าเกิดจากการประเมินไม่ใช่การวัด เพราะคุณค่าเป็นนามธรรม ดังนั้นคุณค่าจึงเป็นสิ่งที่กำหนดเองไม่ได้ต้องมิตีของคนส่วนใหญ่ เป็นที่ยอมรับของคนส่วนมาก แบ่งย่อยเป็น 2 สาขา คือ ค่านิยมตามแนวจริยศาสตร์ และค่านิยมตามแนวสุนทรียศาสตร์ (Kamchorn Soonpongtri, 2013: 11)

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความซาบซึ้งในคุณค่าของความงามที่สร้างสรรค์มาจากความรู้สึกภายในตัวของมนุษย์ ความรู้ในเรื่องสุนทรียศาสตร์เป็นการศึกษาเพื่อสร้างรสนิยม (Taste) ในการพิจารณาและเลือกเสพสิ่งที่ดี ที่งาม ตลอดจนสามารถตัดสินค่าของความงามได้ในระดับหนึ่ง ดังนั้น การเรียนรู้สุนทรียศาสตร์เป็นการศึกษาในแง่ปรัชญาหรือทฤษฎี อาศัยการถกเถียงด้านเหตุผลในปัญหาทางสุนทรียศาสตร์ เช่น อะไรคือสิ่งสวยงาม เราตัดสินได้อย่างไรว่าอะไรงาม เป็นต้น ผู้ที่มีสุนทรียศาสตร์อาจไม่ใช่ผู้สร้างสรรค์งานศิลปะหรือศิลปิน แต่เป็นผู้มองเห็นและรู้คุณค่าของศิลปะ ในขณะที่เดียวกัน ศิลปินถ้าไม่มีความรู้ด้านสุนทรียศาสตร์แล้วก็อาจไม่สามารถสร้างสรรค์งานศิลปะที่ดีเด่นได้ ซึ่งต่างจากศิลปินผู้มีความรู้และเข้าใจในสุนทรียศาสตร์ก็จะช่วยส่งเสริมการสร้างสรรคศิลปะได้ไม่มากนักน้อย เพราะสุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องการสอน การปลูกฝังให้คนมีความคิดเกี่ยวกับความงามที่มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาได้ใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์ศิลปะ และสร้างรสนิยมในความงามมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ นอกจากนั้นแล้ว วิชาสุนทรียศาสตร์ยังครอบคลุมไปถึงฐานความรู้ของการวิเคราะห์ วิจัยงานศิลปะด้วย ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า สุนทรียศาสตร์เปรียบเสมือนมารดาของศิลปะและวิชาศิลปวิจารณ์ ศิลปินไม่อาจเป็นศิลปินที่ดี หรือนักศิลปวิจารณ์ที่ดีได้ ถ้าละเลยสุนทรียศาสตร์ หรือแม้แต่ผู้เสพศิลปะทั่วไป ถ้ามีความเข้าใจในสุนทรียศาสตร์แล้ว ก็จะช่วยทำให้ซาบซึ้งงานศิลปะได้ดียิ่งขึ้น

ในภาษาไทยคำว่า “สุนทรียศาสตร์” พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ ให้ความหมายคำว่า สุนทรียศาสตร์มาจากศัพท์ว่า สุนทร+ศาสตร์ วิชาที่ว่าด้วย ความซาบซึ้ง ในคุณค่าของสิ่งงดงาม ไพเราะ หรือรื่นรมย์ ไม่ว่าจะเป็นครมหรือในงานศิลปะ ส่วนใหญ่จะออกมาในลักษณะปรัชญาหรือทฤษฎี ทั้งในเชิง จิตวิทยา จริยศาสตร์ สังคมศาสตร์ รวมไปถึงการวิจารณ์ศิลปะและรสนิยม ความรู้สึกนี้เจริญได้ด้วยประสบการณ์หรือการศึกษา อบรม ฝึกฝน จนเป็นอุปนิสัยก่อเกิดเป็นรสนิยม (taste) ซึ่งย่อมจะแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล (The Royal Institute, 2530: 6.)

ส่วนคำว่า Aesthetics มาจากรากศัพท์ภาษากรีกโบราณ คำว่า aisthetikos บางครั้งในภาษาอังกฤษอาจจะเขียนได้สองแบบ คือ Aesthetics และ Esthetics ตามความหมายดั้งเดิมนั้น แปลว่า ความไวต่อความรู้สึก (sensitive) ความตื่นตื้น (sentient) หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ความรู้สึกซึ่งจะได้มาจากคำภาษากรีกว่า aisthanomai แปลว่า ฉันรับรู้, ฉันรู้สึก, ฉันสัมผัสได้ (I perceive, feel, sense) (Nigel Wilson, 2010: 20.) ต่อมาคำว่า aesthetics ได้รับการบัญญัติและให้ความหมายใหม่ โดยนักปรัชญาชาวเยอรมัน นามว่า

Alexander Gottlieb Baumgarten ในงานคหุฎนิพนธ์เรื่อง *Mediationes philosophicae de nonnullis ad poemata pertinentibus* หรือ ข้อควรพิจารณาทางปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับบทกวี ในปี ค.ศ. 1735 และหลังจากนั้น คำนี้ยังถูกใช้ในงานของเขาชื่อ *Aesthetica* ใน ค.ศ. 1750 อีกด้วย (Paul Guyer, 2008 : 1079 – 1081.)

คำนี้ถูกใช้อย่างแพร่หลาย ในภาษาอังกฤษโดยวิธีการแปลของ ค้านท์ (Emmanuel Kant) และถูกใช้ในความหมายแบบดั้งเดิมในเรื่องความรู้สึกที่ไม่วิปลาส ในเรื่องเงื่อนไขของการรับรู้ความรู้สึกทางประสาทสัมผัส ซึ่งเป็นการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ ค้านท์ พยายามที่จะนำความหมายเดิมของคำนี้มาใช้ หลังจากที่ Alexander Gottlieb Baumgarten ได้นำมาใช้ในภาษาเยอรมันในความหมายของการวิจารณ์เรื่องรสนิยม (criticism of taste) ในช่วงปี ค.ศ. 1750 – 1760 แต่ความหมายที่ Baumgarten ได้นิยามไว้นั้น ได้รับความนิยมในช่วง ปี ค.ศ. 1830 – 1840 (แม้จะมีข้อขัดแย้งทางวิชาการกันก็ตาม) และศัพท์นี้ได้ถูกใช้ในปรัชญากันอย่างแพร่หลาย ในปี ค.ศ. 1868 Walter Pater ได้เคยใช้ ศัพท์นี้อธิบายการสนับสนุนกระบวนการที่ชื่อว่า “Art for Art Sake” ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ต่อมาความหมายของคำนี้ก็เลอะเลือนไป คำนี้ได้ถูกในฐานะของคำคุณศัพท์ ในปี ค.ศ. 1798 เพื่ออธิบายการรับรู้ทางประสาทสัมผัส ในปี ค.ศ. 1821 ถูกใช้ในเพื่อการอธิบายการชื่นชมสิ่งที่สวยงาม (Online Etymology Dictionary, 2017.)

ดังนั้น เป้าหมายของสุนทรียศาสตร์นั้น อยู่ที่การวิเคราะห์หาคคุณค่าของความงามที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของมวลมนุษยชนนั่นเอง มันไม่ใช่เป็นแค่เรื่องของการประเทืองอารมณ์ หรือ ปัญหาเพียงอย่างเดียว ยิ่งกว่านี้ สุนทรียศาสตร์ ไม่ใช่เรื่องที่จะนำเข้ามาแต่สิ่งสวยงามที่สุด หรือ ถูกต้องใจที่สุด เท่าที่กิเลส-ตัณหา ของมนุษย์ ต้องการเสียทั้งหมด อย่างน้อยสุนทรียศาสตร์ต้องสามารถเสริมสร้างให้มนุษย์ ได้มีโอกาสสัมผัสกับสิ่งที่เป็นสัจธรรมซึ่งปรากฏอยู่ (Boon Nilket, n.d. : 2.)

สุนทรียศาสตร์บ่อยครั้งได้รับการอธิบายว่าเป็นการศึกษาทางด้านปรัชญาเกี่ยวกับเรื่องของความงาม แต่ในความเป็นจริง ยังศึกษาถึงความน่าเกลียดด้วย ทักษะเกี่ยวกับ “ความน่าเกลียด” ถือได้ว่ามันมีบทบาทสำคัญไม่น้อยในทฤษฎีสุนทรียภาพ “ความน่าเกลียด” จัดเป็นเรื่องที่น่าสนใจประเภทหนึ่งที่บรรจุอยู่ในทฤษฎีสุนทรียภาพ เพราะ “ความน่าเกลียด” เป็นการระบุถึง “คุณค่าเชิงลบหรือเชิงนิเสธของสุนทรียภาพ” (aesthetic disvalue) เช่นดังที่ความงามเป็นการระบุถึงคุณค่าสุนทรียภาพในเชิงบวกหรือเชิงปฏิฐาน (positive value) ด้วยเหตุนี้

ทั้งความน่าเกลียดและความงามจึงเป็นข้อตรงข้ามทางด้านคุณค่าอันหนึ่งซึ่งอุปมาแล้ว เหมือนกับ “ถูก” และ “ผิด” ในทางจริยธรรม หรือ “จริง” และ “ไม่จริง” (truth and falsehood) ในญาณวิทยา ท่ามกลางวัตถุต่างๆ ที่มีการรับรู้ มีบางสิ่งบางอย่างอันเป็นคุณค่าเชิงสุนทรีย์ในเชิงลบหรือเชิงนิเสธ นี้ได้หมายความว่าวัตถุสิ่งของเหล่านั้น ขาดเสียซึ่งอัตลักษณ์ต่างๆ เลยทีเดียว คุณสมบัติต่างๆ นั้นเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกันกับสิ่งซึ่งพบได้ในวัตถุที่มีความงาม

อย่างไรก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนานั้นมีมีโนทัศน์ (Concepts) เกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) แบ่งเป็นสองข้อที่สำคัญ คือ สุนทรียะเชิงปฏิฐาน (Positive Aesthetics) และสุนทรียะเชิงนิเสธ (Negative Aesthetics) นั่นคือ การกล่าวถึงความงามและความไม่งาม ในฐานะที่เป็นความจริงของธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ตั้งอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ กล่าวคือ อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่ง ทุกขัง ความทนอยู่ได้ยากของสรรพสิ่ง และอนัตตา ความไม่มีตัวไม่มีตนของธรรมทั้งหลาย จะเห็นได้ว่า การจะเข้าถึงความงามนั้นต้องประกอบด้วยสิ่งที่ถือว่าต้องเชื่อมโยงกันก็คือ ความจริง ความดี และความงาม อยู่เสมอ เพราะฉะนั้น ความจริงหรือสัจธรรม หมายถึงสภาวะที่เป็นของมันอย่างนั้น เรียกสภาวะนี้ว่ากฎธรรมชาติหรือกฎธรรมดา ยกตัวอย่างเช่น ความไม่แน่นอน (อนิจจัง) ความคงอยู่ไม่ได้ (ทุกขัง) ได้แก่ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพลัดพรากจากของหวงแหน ความร้อน ความหิว เป็นต้น ซึ่งความจริงหรือสัจธรรมนี้ จะปรากฏแก่มนุษย์ได้ด้วยความรู้ หรือปัญญาซึ่งเป็นตัวทำให้มนุษย์สัมพันธ์กับสัจธรรมและเข้าถึงสัจธรรม นั้นแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานั้น มีมีโนทัศน์เกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับความจริงของธรรมชาติ ในเรื่องความงามที่อยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ด้วยเช่นกัน

ความเข้าใจผิดที่ว่า พระพุทธศาสนามีแนวคิดแบบทุนนิยม ของนักปราชญ์ทั้งชาวตะวันตกและตะวันออกจำนวนหนึ่งเกิดขึ้นเพราะมีความเห็นว่าพระพุทธศาสนา ขาดความรื่นรมย์ในความรู้สึกแห่งสุนทรียภาพ ซึ่งเป็นเรื่องที่เข้าใจกันอย่างผิดพลาด เพราะมีหลักฐานหลายแห่งในคัมภีร์ทางศาสนาที่ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีมุมมองเฉพาะเกี่ยวกับความรู้สึกแห่งสุนทรียภาพอยู่เช่นกัน แต่อาจจะแตกต่างกันออกไปจากมุมมองของสุนทรียศาสตร์โดยทั่วไป เราจึงต้องจะมาพิจารณาถึงสิ่งที่พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงสุนทรียศาสตร์เสียใหม่ โดยได้นำเสนอ ความหมายคำว่า “สุนทร” หรือ “ความงาม” ออกเป็น 18 นัยยะ เพื่อให้เข้าใจความหมายของคำว่าความงามมากขึ้น (Somdet Phra Sangharaja Chao Kromma Luang Jinavorn Sirivaddhana, 1965: 196,)

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความงามใน 2 มิติ คือ ความงามในมิติทางธรรมและความงามในมิติทางโลก ความงามในมิติทางธรรม หมายถึง ความงามที่เป็นลักษณะของธรรมหรือความจริงอันเป็นผลจากคุณภาพ หรือคุณสมบัติของธรรมะ ความงามในมิติทางโลก แต่ในที่นี้ ผู้วิจัยขอแบ่งประเภทของสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนา โดยย้อนกลับไปวิเคราะห์ได้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักฐานแรกสุดของการกล่าวถึงทัศนคติที่มีต่อความงามและความไม่งามในพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ 1) สุนทรียศาสตร์เชิงวัตถุวิสัย คือ ประสพการณ์การรับรู้ทางสุนทรียะที่เกี่ยวข้องกับรูปธรรม และ 2) สุนทรียศาสตร์เชิงจิตวิสัย คือ ประสพการณ์การรับรู้ทางสุนทรียะที่เกี่ยวข้องกับนามธรรม

สุนทรียศาสตร์เชิงวัตถุวิสัย คือ ประสพการณ์การรับรู้ทางสุนทรียะที่เกี่ยวข้องกับรูปธรรม สามารถแบ่งเป็น 4 ประเภทที่มีความต่อเนื่องกัน คือ สุนทรียภาวะในธรรมชาติ สุนทรียภาวะในกายมนุษย์ สุนทรียภาวะในวัฒนธรรม และสุนทรียภาวะในศิลปะ โดยมีลำดับความสัมพันธ์กัน ดังนี้

ธรรมชาติ -----> มนุษย์ -----> วัฒนธรรม -----> ศิลปะ

สุนทรียศาสตร์เชิงจิตวิสัย คือ ประสพการณ์การรับรู้ทางสุนทรียะที่เกี่ยวข้องกับนามธรรมสามารถแบ่งเป็น 6 ประเภท คือ สุนทรียภาวะในรูปสัมผัส สุนทรียภาวะในสีทสัมผัส สุนทรียภาวะในคันธสัมผัส สุนทรียภาวะในรสสัมผัส สุนทรียภาวะในกายสัมผัส และสุนทรียภาวะในอารมณ์สัมผัส โดยมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดกระบวนการในสัมผัสที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ดังนี้

ผัสสะ -----> วิญญาณ -----> สัญญา -----> เวทนา -----> สังขาร

ในรายละเอียดผู้วิจัยจะไม่ขออธิบายแยกจากกัน เนื่องจากสุนทรียศาสตร์เชิงจิตวิสัยเป็นอารมณ์การรับรู้ที่มีความต่อเนื่องเป็นอารมณ์เดียวกัน

คำว่า ผัสสะ (D. (Thai) 11/307/255; S.(Thai) 16/12/4.) ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความกระทบ ความประจวบกันแห่งอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ (Phra Brahma Gunabhorn (P.A. Payutto 2008: 271.) มีผัสสะสัมพันธ์กับคำว่า

“อายตนะ” (อายตนะ 6 (สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้, แตนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้ — sense-fields; sense-spheres) หมายถึง อายตนะทั้ง 6 ผัสสะ มี 6 ทาง คือ

- 1) จักขุสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางตา คือ ตา<--->รูป<--->จักขุวิญญาณ
- 2) โสตสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางหู คือ หู<--->เสียง<--->โสตวิญญาณ
- 3) ฆานสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางจมูก คือ จมูก<--->กลิ่น<--->ฆาน
วิญญาณ
- 4) ชิวหาสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางลิ้น คือ ลิ้น<--->รส<--->ชิวหาวิญญาณ
- 5) กายสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางกาย คือ กาย<--->โผฏฐัพพะ<--->กาย
วิญญาณ
- 6) มโนสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางใจ คือ ใจ<--->ธรรมารมณ์ (สิ่งที่ใจนึกคิด)
<--->มโนวิญญาณ

เกณฑ์ตัดสินคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ 1) เกณฑ์ตัดสินคุณค่าพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงสมภาวะ คือ เกณฑ์การตัดสินสุนทรียะของสิ่งที่มีความงามเสมอกัน และ 2) เกณฑ์ตัดสินคุณค่าพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงเอกภาวะ คือ เกณฑ์การตัดสินสุนทรียะของสิ่งที่มีความงามเป็นหนึ่งเดียวกัน และ 3) เกณฑ์ตัดสินคุณค่าพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงสัจภาวะ คือ เกณฑ์การตัดสินสุนทรียะของสิ่งที่มีความงามจริงแท้ โดยมีลำดับความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกัน ดังนี้

สมภาวะ ----->	เอกภาวะ ----->	สัจภาวะ ----->	พุทธสุนทรียศาสตร์
เสมอกัน ----->	หนึ่งเดียว ----->	จริงแท้ ----->	พุทธสุนทรียธาตุ

เกณฑ์ตัดสินคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์นำไปสู่กระบวนการรับรู้พุทธสุนทรียธาตุที่ก่อให้เกิดประสบการณ์ทั้งความงามเชิงโลกียธรรมและความงามเชิงโลกุตระธรรม เป็นคุณค่าที่ก่อให้เกิดความงาม 3 ด้าน คือ คุณค่าในเชิงศีลธรรม เชิงศิลปะ และเชิงพุทธศิลป์

ส่วนคุณค่าทางพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงปฏิฐานและเชิงนิเสธมีผลต่อการบรรลุดุธรรมของพระพุทธสาวกและพระพุทธสาวิกา ใน 2 ประเด็น คือ

ประเด็นแรก ในเรื่องคุณค่า (Value) หรือลักษณะที่ควรจะเป็น หรือควรจะมีของสิ่งนั้น ๆ หรือการกระทำนั้น ๆ คุณค่านั้นมีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งแบ่งเป็น 5 ประเด็น คือ

1) วัตถุ 2) ความเปลือยเปลีน 3) เหตุผล 4) การแสดงออก และ 5) อุบัติการณ์ใหม่ ส่วนประเภทของคุณค่าทางสุนทรียะนั้นสามารถแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ แบบอัตวิสัย (Subjective) และภววิสัย (Objective) กล่าวคือ คุณค่าเชิงสุนทรีย (Aesthetic Value) แบบอัตวิสัย มีทัศนะว่า คุณค่าของความงามนั้นขึ้นอยู่กับผู้ชม และแบบภววิสัย มีทัศนะว่า ความงามเป็นคุณสมบัติของวัตถุ ส่วนปัจจัยที่ก่อให้เกิดคุณค่าของความงาม สามารถแบ่งได้เป็น 4 ปัจจัย คือ 1) ปัจจัยที่ทำให้เกิดความงามทางรูปร่าง 2) ปัจจัยที่ทำให้เกิดความงามทางวาจา 3) ปัจจัยที่ทำให้เกิดความงามทางพฤติกรรม 4) ปัจจัยที่ทำให้เกิดความงามทางจิต

ประเด็นที่สอง กล่าวถึงเรื่องพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงนิเสธ ว่าด้วยเรื่องความหมาย เรื่องความไม่งามที่ปรากฏในพุทธศาสนา ลักษณะและประเภทของพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงนิเสธ จุดมุ่งหมายของพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงนิเสธ จุดมุ่งหมายของความไม่งามเชิงการปฏิบัติ จุดมุ่งหมายของความไม่งามเชิงพุทธศิลป์ หลักการพิจารณาพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงนิเสธ โดยแยกออกเป็น หลักการพิจารณาในกามฉันทะ การละกามฉันทะด้วยการพิจารณาสิ่งไม่งาม วิธีการทำให้กามฉันทะนิรฆณเภาบางลง หลักการพิจารณาในความเป็นปฏิปักษ์โดยอาหาร 10 หลักการพิจารณาในหลักเบญจขันธ์ หลักการพิจารณาในหลักปมาณิกา หลักการพิจารณาในหลักทวดตึงสาการหรืออาการ 32 หลักการพิจารณาในหลักอสุภกรรมฐาน หลักการพิจารณาในหลักอภิสมาจาร หลักการพิจารณาความไม่งามเพื่อการบรรลุธรรม และกรณีตัวอย่างสาวกที่พิจารณาพุทธสุนทรียศาสตร์เชิงนิเสธ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ไม่พบว่ามีสาวกหรือสาวิกองคิใดเลย พิจารณาความงามเพียงส่วนเดียวแล้วบรรลุมรรคผล จะพบจากกรณีที่พิจารณาความงามไปสู่ความไม่งาม หมายถึงพิจารณา ความงามตามหลักของสามัญลักษณะ คือ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ตามสภาพความเป็นจริง ส่วนการชื่นชมความงามนั้น ไม่พบว่ามีไม่การชื่นชมความงามทางกายมากเท่าไรนัก พบเพียงพระสูตรคือ สุขตสูตร เมื่อพระพุทธเจ้าชมว่า พระสุขตมีความงามทางร่างกาย แต่สุดท้ายก็ทรงชื่นชมการที่พระสุขตเถระมีความรู้แจ้งในธรรมมากกว่า นอกจากนี้ยังพบว่า การชื่นชมความงามนั้นเป็นไปแบบการชื่นชมความงามในธรรมชาติเสียมากกว่า แต่ทั้งนี้ก็ได้หมายความว่า มโนทัศน์ทางพุทธสุนทรียะจะไม่มีเสียเลย มีหลายหลายเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงชื่นชมความงาม เช่น ในเสียงดนตรี ในการสวดสวดสรัญญะ เป็นต้น

พุทธสุนทรียศาสตร์นี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการหยั่งรู้ธรรม ซึ่งเป็นกระบวนการ บรรลุธรรมหรือตรัสรู้ธรรมอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา มีความหมายตรงกับภาษาบาลีว่า “ญาณ” คือ ความหยั่งรู้, ปรีชาหยั่งรู้ เป็นไวพจน์คำหนึ่งของคำว่า “ปัญญา” คือ ความรู้ชัด

คือ หยั่งรู้ในเหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง แต่คำว่า “ญาณ” มักใช้ในความหมายที่จำเพาะกว่า คือเป็นปัญญาที่ทำงานออกผลมาเป็นเรื่องๆ มองเห็นสิ่งนั้นๆ หรือเรื่องนั้นๆ ตามสภาวะจริง ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวถึงความรู้ทางมโนทวารว่า คือ ความหยั่งรู้ หรือปรีชาพิเศษต่างๆ ที่ผุดโผลงขึ้นในใจสว่างชัดทั่วตลอด เช่น มองเห็นอาการที่สัมพันธ์กันของบางสิ่งแล้ว เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้ง มองเห็นกฎแห่งความสัมพันธ์นั้น ได้แก่ ความรู้ที่เรียกว่า ญาณ เช่น อภิญญา เป็นต้น (Phra Brahma Gunabhorn (P.A. Payutto), 2012: 42.)

ความหมายและลักษณะของคำว่า “ตรัสรู้” หรือ “โพธิญาณ” ดังกล่าวนี้ หากจะมองในกรอบของญาณวิทยา (epistemology) ตะวันตก พระพุทธศาสนาอาจจะจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันกับสำนักปรัชญาที่เรียกว่า “อิมพิตติกญาณนิยม” (intuitionism) กล่าวคือ เป็นพวกที่เชื่อว่าการหยั่งรู้โดยตรงเป็นบ่อเกิดที่สำคัญที่สุดของความรู้ ความรู้แบบอิมพิตติกญาณ (intuition) นี้เป็นความรู้จากภายใน กล่าวคือ เป็นความรู้แจ้งชัดด้วยการที่จิตเข้าไปสัมผัสหรือแทงทะลุกับสิ่งที่รู้นั้นโดยตรง แต่อย่างไรก็ตามประเด็นปัญหาว่าจริงๆ แล้วญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเป็นแบบใดนั้น ก็ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ของเหล่านักวิชาการตามการตีความที่แตกต่างกันออกไป บ้างก็ว่าเป็นแบบประสบการณ์นิยม (empiricism) เช่น ทศนะของชยาติลเลเก (K.N. Jayatilleke) และลักษณะวัต ปาละรัตน์ บ้างก็ว่าเป็นแบบปฏิบัตินิยม (pragmatism) เช่นทศนะของ เดวิด คลูปหานะ (David Kalupahana) (Kalupahana, David J., 1992.) (เป็นหนังสือที่ดีความว่าญาณวิทยาของพุทธปรัชญามีแนวโน้มเป็นแบบปฏิบัตินิยม)

กระบวนการหยั่งรู้ในทางพุทธสุนทรียศาสตร์นั้น ไม่ใช่เพียงการเข้าถึงโดยการรับรู้ในเชิงประจักษ์ด้วยประสาทสัมผัส (Empirical) เท่านั้น แต่เป็นการเข้าถึงในลักษณะที่เป็นการหยั่งรู้ได้เอง (Intuition) เป็นความรู้โดยตรง (การหยั่งรู้) ไม่จำเป็นต้องอาศัยเหตุผลอื่นมาเกี่ยวข้อง (Intuitive Knowledge) เพื่อใช้ประกอบการอธิบายถึงการเข้าถึงพุทธสุนทรียภาพ สามารถแบ่งได้เป็น 2 แนวทาง คือ กระบวนการหยั่งรู้ในระดับปุถุชน และกระบวนการหยั่งรู้ในระดับอริยบุคคล

กระบวนการหยั่งรู้ในระดับปุถุชนนั้น เป็นกระบวนการหยั่งรู้ธรรมโดยการพิจารณาหลักอารมณ์กรรมฐาน 40 ซึ่งขึ้นอยู่กับจริตของแต่ละบุคคล สามารถแสดงเป็นตารางแสดงได้ดังนี้

ตารางเปรียบเทียบการหยั่งรู้ธรรม (Rupert Gettin, 2004 : 17-37.)

ประเภทกรรมฐาน	จริต/ พื้นเพของจิต อุปนิสัย Temperament	ระดับความตั้งมั่นของจิต Level of concentration
อนุสติ 6 พุทธานุสติ ธัมมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสติ เทวตานุสติ	สัทธาจริต	อุปจารสมาธิ
อุปสมานุสติ	พุทธิจริต หรือ ญาณจริต	อุปจารสมาธิ
มรณสติ	พุทธิจริต หรือ ญาณจริต	อุปจารสมาธิ
อาหาเรปฏิกูลสติญญา	พุทธิจริต หรือ ญาณจริต	อุปจารสมาธิ
จตุธาตววิภูฐาน	พุทธิจริต หรือ ญาณจริต	อุปจารสมาธิ
ทวัตติงสการ	ราคะจริต	ปฐมฌาน
อสุภะ 10 อุทฺธมาตกะ ชากคพที่เฝ้าพองขึ้น อืด วินีลกะ ชากคพที่มีสีเขียวคล้ำคละ ด้วยสีต่างๆ วิปฺพพกะ ชากคพที่มีน้ำเหลืองไหล เยิ้มอยู่ตามที่ที่แตกปรือออก วิจฉิททกะ ชากคพที่ขาดจากกัน เป็น 2 ท่อน วิกขายิตกะ ชากคพที่ถูกสัตว์จิกทิ้ง กัดกินแล้ว วิกขิตตกะ ชากคพที่กระจาย กระจาย มือเท้าศิระษะ หตวิกขิตตกะ ชากคพที่ถูกลับฟัน บั่นเป็นท่อนๆ กระจายออกไปหลุด	ราคะจริต	ปฐมฌาน

ออกไปข้างๆ โลหิตกะ ชากศพที่มีโลหิตไหลอาบ เรียราดอยู่ ปุพุกะ ชากศพที่มีหนอนคลาคล้ำ เต็มไปหมด อัญฐิกะ ชากศพที่ยังเหลืออยู่แต่ว่าง กระดุกหรือกระดุกท่อน		
เมตตา กรุณา มุทิตา	โทสะ	ปฐมฌาน - ตติยฌาน
ธาตุกัมมัฏฐาน 4 จตุธาตุววัฏฐาน ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ	จริต 6 ทั้งหมด	ปฐมฌาน - จตุตถฌาน
วรรณกสิณ 4 นീลกสิณ กสิณคือสีเขียวคราม ปีตกสิณ กสิณคือสีเหลือง โลหิตกสิณ กสิณคือสีแดง โอทาทกสิณ กสิณคือสีขาว	โทสจริต	ปฐมฌาน - จตุตถฌาน
อานาปานสติ	โมหจริต / วิตกจริต	ปฐมฌาน - จตุตถฌาน
อุเบกขา	โทสจริต	จตุตถฌาน
อรุปลาน 4	จริต 6 ทั้งหมด	จตุตถฌาน

ส่วนกระบวนการหยั่งรู้ในระดับอริยบุคคลนั้น คือ การหยั่งรู้ใน “วิโมกข์” แปลว่า ความหลุดพ้น หมายถึงภาวะที่จิตหลุดพ้นจากธรรมที่เป็นอุปสรรคทั้งหลาย เพราะจิตนั้นยินดีถึงในอารมณ์ที่กำลังกำหนด จึงน้อมดึงเข้าไปอยู่ในอารมณ์นั้น ในเวลานั้นจิตปราศจากบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย จึงเรียกว่าความหลุดพ้น แต่ก็ยังเป็นเพียงความหลุดพ้นด้วยกำลังสมาธิในฉานสมาบัติ และเป็นไปชั่วคราวตราบเท่าที่มีอยู่ในฉานสมาบัติเหล่านั้น ไม่ใช่วิมุตติที่เป็นความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง ซึ่งเป็นไวพจน์ของนิพพาน (Phra Brahma Gunabhorn (P.A. Payutto), 2012: 411.) วิโมกข์ 8 (D.(Thai) 10/129/75-76.) วิโมกข์ 8 นี้ มีความสัมพันธ์กับทักษิโณยบุคคล 7 โดยท่านแสดงตามลำดับจากขั้นต่ำขึ้นไปหาขั้นสูง คือ พระ

เสขะ หรืออนุปาติเสสบุคคล 5 กลุ่ม และพระอเสขะ หรือ อนุปาติเสสบุคคล 2 กลุ่ม แสดงเป็นลำดับขั้นได้ ดังนี้

วิโมกข์ สมบัติ 8

- 1 ↑ รูปฌาน 4
- 2
- 3
- อรูปฌาน 4
- 4 อากาสานัญจายตนะ
- 5 วิญญานัญจายตนะ
- 6 อากิญจัญญายตนะ
- 7 เนวสัญญานาสัญญายตนะ
- นิโรธสมบัติ
- 8 สัญญาเวทิตนินโรธ

ทักษิณียบุคคล 7

- กสิณ (ภายใน)
- กสิณ (ภายนอก)
- วรรณกสิณ (ความงามของสี)
- อัปป์มัญญา (ความงามภายในใจ)

ทักษิณียบุคคล 8

- สัทธานุสारी ----- โสดาปัตติมรรค
- ธัมมานุสारी ----- โสดาปัตติผล
- สัทธาวิมุต ----- { สกทาคามิมรรค
- ทิวฐิปัตตะ ----- { สกทาคามิผล
- กายสักขี ----- { อนาคามิมรรค
- { อนาคามิผล
- { อรหัตตมรรค
- ปัญญาวิมุต -----
- อุกโตภาควิมุต ----- อรหัตตผล

(Converted: Phra Prom Khunaporn (Buddhist Prayer, Amitabha, ed., 32nd Edition, Bangkok: The Prayudy Fund for the Praise, 2012, p. 414).

ในพระไตรปิฎกมีบันทึกเหตุการณ์การหยั่งรู้ การตรัสรู้ หรือการรู้แจ้งของบุคคลต่างๆ ไปด้วยกันมากมาย ส่วนใหญ่แล้วก็มักจะเป็นขั้นเป็นตอนให้มองเห็นได้ชัดเจนว่าการบรรลุธรรมในกรณีนั้นๆ เป็นผลจากการฝึกฝนตนเองด้วยความตั้งอกตั้งใจอย่างยากลำบากของผู้ปฏิบัติ แต่อย่างไรก็ตามในบรรดาเหตุการณ์เหล่านั้นมีอยู่จำนวนหนึ่งซึ่งดูคล้ายกับว่าจะเป็นการบรรลุธรรมที่เกิดขึ้นอย่างบังเอิญและง่ายตาย การบรรลุธรรมในกรณีเช่นนี้จึงมีลักษณะพิเศษที่น่าสนใจ และมักจะมีการอ้างอิงถึงอยู่เสมอ ซึ่งพุทธสาวกกลุ่มนี้มีวิถีชีวิตอยู่ในโลกียสุข คือ กามสุขัลลิกานุโยค ส่วนใหญ่เป็นวรรณะกษัตริย์ วรรณะแพศย์ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มพราหมณ์ที่ยังประพฤติครองเรือนอยู่ ได้แก่ บุโรหิต บุตรพราหมณ์ หรือเป็นผู้ประกอบอาชีพเป็นคณาจารย์ ถือเป็นกลุ่มปัญญาชนของสังคม ได้รับการศึกษาเรียนรู้จบไตรเพท เป็นผู้ที่มีปัญญา แต่ยังไม่ประพฤติครองเรือนอยู่ก่อนบวช โดยได้รับการฟังธรรมเทศนามีชื่อว่าอนุพุททิกภาพเป็นเบื้องต้นทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาออกบวช โดยพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน คือ พุทธสาวกกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เคยได้รับการบำรุงบำเรอทางวัตถุอย่างบริบูรณ์และได้รับการเรียนรู้ในศิลปวิทยาการแขนงต่างๆ ในครั้งพุทธกาล นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งของการศึกษาพุทธสุนทรียศาสตร์ได้อย่างดี

5. ข้อเสนอแนะ

5.1 ควรมีการศึกษาพุทธสุนทรียศาสตร์ในแง่ของการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านพุทธศิลปะอย่างจริงจัง เนื่องจากว่ามโนทัศน์ทางด้านพุทธศิลปะในประเทศไทยนั้น เน้นแต่เพียงเรื่องความงามในงานจิตรกรรมและประติมากรรม เท่านั้น ซึ่งยังขาดในเรื่องศิลปะที่สื่อศิลปะที่สำคัญในทางศีลธรรม เช่น ปฏิมากรรมที่สื่อในเรื่องความไม่งาม ซึ่งเป็นผลมาจากการทำชั่ว เป็นต้น

5.2 ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ผลงานด้านพุทธศิลป์ที่ปรากฏในศาสนสถานและงานศิลปะของศิลปิน โดยใช้แนวคิดทางด้านพระพุทธานามามาปรับประยุกต์ใช้

5.3 ควรมีการศึกษาวิเคราะห์พุทธสุนทรียศาสตร์ในบริบทของวิชาจิตวิทยา (Psychological Buddhist Aesthetics) ด้วยการทดลองในเชิงวิทยาศาสตร์ ด้วยสมมติฐานที่ว่าความงามและความไม่งามนั้น มีผลต่อคำสำคัญทางศีลธรรมอย่างไร

References

- Jerome Stolnitz. (1967). *Ugliness The Encyclopedia of Philosophy*. Paul Edwards (ed.). New York: The Macmillan Company & The Free Press.
- Kamchorn Soonpongsri. (2013). *Aesthetics*. Bangkok : Mahachulalongkornjajavidyalaya Printing House.
- Kalupahana, David J. (1992). *A History of Buddhist Philosophy: Continuities and Discontinuities*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Mahachulalongkornjajavidyalaya. (1996). *Thai Tipitaka MCU Version*. Bangkok : MCU Printing House.
- Nigel Wilson. (2010.) *Encyclopedia of Ancient Greece*. New York : Rutledge.
- Phra Brahma Gunabhorn (P.A. Payutto). (2008). *Dictionary of Buddhism*. 16 Editions. Bangkok : SR Printing Mass Production Co. Ltd.
- Phra Brahma Gunabhorn (P.A. Payutto). (2012). *Buddhadhamma*. Extended Edition. 32nd Edition. Bangkok : P.A. Payutto Foundation.
- Royal Institute. (1987). *Dictionary of Art: Thai English*. Bangkok : Royal Institute.
- Somdet Phra Sangharaja Chao Kromma Luang Jinavorn Sirivaddhana. (1965). *Abhidhanappadipika Scripture*. Bangkok : Mahamakut Printing House.